

УДК 321.015(477)

ПРИНЦИП ВЗАЄМОДІЇ ВЛАДИ І ГРОМАДИ ЯК ІНДИКАТОР ДЕМОКРАТИЧНОСТІ ПРИЙНЯТТЯ РІШЕНЬ

Олександр Лавринович

*Львівський національний університет імені Івана Франка
вул. Університетська 1, м. Львів, Україна, тел.: 964504, e-mail: wik9@ukr.net*

Автор аналізує проблеми взаємодії державної влади і громадянського суспільства на рівні діяльності громад. Головний наголос ставиться на урівноваженні державної влади шляхом суспільного розвитку локальних громад.

Ключові слова: громада, політичне рішення, політична могутність, трансформація, лідерство, влада, управління.

Проблема демократичності відносин між громадами та владою завжди буде актуальною для перехідного суспільства в силу трансформаційних процесів, що відбуваються у всіх його сферах. Варто підкреслити те, що дана проблема поки що є малодослідженою, оскільки серед науковців акцентується увага (теоретично і емпірично) більше на макроекономічні чинники українського політикуму (політичні інститути і процеси тощо). Проте за десятиріччя незалежності і розбудови української державності перехідний період для українського суспільства став періодом не динамічної, а статичної трансформації, що негативно позначилося на життєвому рівні громадян.

Стався дивний парадокс українського політикуму, характерний для всіх шаблів української влади, – він (політикум) відділився від народу (електорату) і “живе своїм життям”, тобто перебуває поза загальносуспільним контекстом. Якоюсь мірою підтверджується невтішний прогноз експертів щодо посттоталітарного синдрому інституційного розвитку пострадянських держав, що зумовлений нерозвиненістю структур громадянського суспільства і котрий не оминув і України. Фактично в Україні відновилася та ж сама політична міць бюрократії (вже не за ідеологічною, а за відомчо-клановою ознакою), що існувала за епохи СРСР у вигляді партійної номенклатури. Як приклад, тепер існують ті ж самі спецзаклади по обслуговуванню “класу вибраних представників” різних владних інституцій, тобто тих осіб, котрі політично чи економічно беруть участь у владній діяльності. Ці спецзаклади не доступні для рядових громадян, хоча утримуються за рахунок державного бюджету. Відповідні пільги і привілеї, бюрократична кастовість і кругова відомча порука характерні для всіх шаблів влади, що утворює стан “вибраних людей” у суспільстві та нерівномірність у конституційних правах громадян. Все це призвело до такого негативного явища як відсутність поваги до держави на рівні суспільної свідомості. А це вже політична проблема, яку нинішні політики стараються не заторкувати.

З цього приводу варто детальніше розглянути поняття “політична могутність”, яке у вітчизняній політологічній літературі розглядається як влада чи “політична

сила". Як пише А. Романюк, "могутність проявляється у відносинах суб'єкта, який прагне накинати власну волю, позицію іншим, і об'єкта, що приймає цю волю або позицію суб'єкта; коли ми беремо сукупність людей, то відносини могутності можемо визначити лише тоді, якщо знайдемо факти підкорення, прийняття кимось чийсь позиції, волі. Той, хто здатний примусити іншого підкоритися хоча б на незначний час, тим самим виявляє свою могутність" [1, с.65].

На думку американського вченого Д. Гелбрейта, суть могутності полягає у накиданні волі окремого індивіда або групи людей іншим, серед них і тим, хто не хоче того підкорення, хто виступає проти [1, с.66]. Він виділяє три основні види могутності: 1) могутність, що заснована на загрозі покарання; 2) компенсаційна могутність; 3) могутність, в основу якої покладено переконання.

Перший вид могутності забезпечує підкорення через висунення альтернативи перед об'єктом: він має робити те, що від нього вимагають, бо інакше буде покараним. Зазначений вид базується на прямому примусі або на неприхованій погрозі.

Другий вид могутності також висуває альтернативу перед тим, хто має бути підкорений і, якщо суб'єкт виявляє слухняність, він отримує "компенсацію".

Третій вид могутності передбачає зміну переконань, уявлень тих, кого необхідно підкорити. Це досягається "природнім" шляхом внаслідок маніпуляцій масовою свідомістю.

Відповідно до цих видів політичної могутності Д. Гелбрейт визначає три її головних джерела: особа (здібності), власність (вагомість) та організація (структурованість).

На нашу думку, держава виступає найбільшим власником політичної могутності, оскільки в силу своєї природи володіє всіма інструментами цієї могутності (примус, підкуп, компенсація, переконання тощо). Їй характерні всі вищезначені види та джерела політичної могутності. Відповідно у період трансформаційних змін суспільства (який ще визначають у науковій літературі "перехідним" або "постсоціалістичним") виникають певні суспільні деформації, тобто негативні суспільно-політичні явища – засилля чиновників, корупція, рекет, правовий хаос, безробіття тощо. Чим слабшим в Україні буде супротив громадськості (громадської консолідованої сили) державній силі і негативним суспільно-політичним явищам, тим у безправнішому стані вона (громадськість) перебуватиме. Це той суспільний стан, коли "народ мовчить і одночасно мучиться", терплячи диктат бюрократичної системи держави з одного боку, а з іншого, свавілля кримінальних елементів. За такої громадської "мовчанки" відбуватиметься несправедливий розподіл будь-яких ресурсів суспільства між державними відомствами і кримінальними кланами. І як наслідок, мають місце цілком звичні для такого "перехідного" суспільства явища: у політиці – "розбірки" політичних кланів, що означилися у зрозумілому для всіх понятті як "лазаренківщина", в економіці – "процвітання" відомчо-бюджетного капіталізму та криміналітету, що виражається гаслом: "хочеш жити – ділися з нами!" Сьогодні найменший бізнесовий успіх локалізується державою і криміналітетом.

За таких умов громадяни відсторонені від будь-яких державних ресурсів. Державна влада не відчуває незалежного контролю і тиску, відповідно – "сама себе контролює". У період перехідного суспільства цей процес набуває особливо жорстких і агресивних форм (що утворює яскраво виражені диспропорції, які у народі називають "мафією"), оскільки не врівноважений стороннім суспільним

контролем і тиском громадськості, що характерний для вже сформованих демократичних суспільств. Цей суспільний контроль тільки починає формуватися і має поодинокі “проблиски” лише на рівні місцевого самоврядування в окремих містах України, де особливо помітна діяльність недержавних організацій, які мають вплив на місцеву владу, а їхні лідери – авторитет серед населення.

Знову ж таки, щоб пояснити “мовчання” громадськості (електорату) та вивчити “коріння проблеми”, необхідно звернутися не до макрочинників, на яких частіше акцентується увага науковців, а до мікровитоків проблеми суспільної активності громадян. Суть цієї проблеми полягає не тільки у падінні добробуту населення. Хоча особливо експлуатується стереотип “виживання людей”, котрим пояснюється те, що людська маса є безініціативною і вразливою з причин економічної кризи суспільства, а отже потребує допомоги і опіки та не спроможна на власні ініціативи. Управлінська політика в Україні обслуговує державну систему (апарат), тобто “саму себе”. Конкретна людина якось з неї “випадає”. Тому за одиницю проблеми слід брати не людську масу чи сукупність факторів, змінних політичного процесу, а – людину, від якої все інше похідне. Тоді і відродиться чи зародиться так звана “низова ініціатива” громадян, котрі не чекатимуть сторонньої допомоги. Тоді держава може називатися демократичною, соціальною і правовою, і мати цивілізоване обличчя.

Сьогодні в Україні держава і суспільство ніби два акваріуми, поставлені в одну нішу. У першому “плавають” ті, що мають доступ до пільг, ресурсів, повноважень тощо. У другому “акваріумі” – ті, котрі залежні від перших, бо нічого не мають і не знають на що мають право. Наприклад, нинішнє суперечливе законодавство і превалювання відомчих інструкцій та постановне майже дає змоги рядовому громадянину дізнатися про свої права на частку державних ресурсів [2, с.15]. “Перші” живуть своїм життям, турбуючись про власні вигоди та відомчі інтереси, не підозрюючи про життя у другому “акваріумі”. “Другі” живуть своїм життям, послуговуючись сумнозвісним українським прислів’ям: “моя хата скраю, нічого не знаю” та посттоталітарним стереотипом: “скільки не добивайся, все одно нічого не зміниш, все залишиться так, як було”. Ці два світи-акваріуми об’єднані однією політичною системою, що має перехідний, трансформаційний характер і мала б змінюватися на краще. Проте недолугість такої ситуації полягає в тому, що обидва ці “акваріуми” не взаємодіють, не відбувається їхнє взаємопроникнення, що сприяло б оновленню влади, циркулюванню еліт, прозорішому державному управлінню, при якому запити і бажання електорату визначали партійно-політичні орієнтації, тенденції та інтереси. Цього не відбувається, а замість перехідності і динаміки окреслюються контури хижацького відомчого капіталізму в осучасненому варіанті постіндустріального суспільства та нав’язування електорату (чи зомбування) потрібної поведінки на рівні масової свідомості у потрібний момент, тобто відбувається застосування трьох вищеозначених типів могутності. Реформаторство носить лише декларативний характер. Фактично, громадяни відсторонені від можливості впливу “на хід речей” навіть на місцевому (локальному) рівні, вже не кажучи про регіональний чи загальнодержавний. Отже, повстала необхідність пошуку ефективних механізмів суспільного контролю над діями влади. Як бути? Чи є десятирічний період періодом втрачених можливостей? Звичайно, не можна однозначно це стверджувати, поки Українська держава перебуває на стадії початкових зрушень, а в силу зміни устроєвих орієнтирів ці зрушення мали б мати обов’язковий трансформаційний характер.

Отже, урівноважити державну владу повинен суспільний контроль. Під суспільним контролем слід розуміти політичні, економічні та суспільні інституції громадянського суспільства, що представлені політичними партіями, бізнесовим недержавним сектором, недержавними неприбутковими організаціями (третім сектором). Окрему, і на наш погляд, головну ланку суспільного контролю становить громада (за територіальною ознакою). Громаду не слід ототожнювати із об'єднанням громадян за юридичною ознакою (недержавна громадська організація) чи політичною (політична партія). Термін "громада" (англ. community) утворено з двох слів "comm" (спільний) і "unity" (об'єднання). Бути в громаді або спільноті – означає мати щось спільне з іншими людьми. Ця спільність може бути загальною (стосуватися всіх аспектів життя) або дуже специфічною. Згідно визначень фахівців, громада – це спільнота людей, об'єднана спільністю мови, культури, релігії, історії, врядування, суспільної традиції, яка проживає у конкретній місцевості [3, с.8].

Якоюсь мірою громада є своєрідним індикатором демократичності чи недемократичності суспільства, віддзеркалює всі його підсистеми (економічну, політичну, соціальну та духовну), оскільки в ній поєднуються як місцеві традиції, менталітет і культура, так і загальносуспільні вартості. Саме вона може бути тим впливовим чинником суспільного контролю на місцевому рівні, який врівноважить "здеформовану" систему координат між державою і суспільством.

Будь-яке використання могутності в суспільстві, вважає Д. Гелбрейт, викликає відповідне реагування як тих, хто підпадає під її вплив, так і оточення [1, с.68]. Таким чином, виникає опір чи протистояння у вигляді протилежної (альтернативної) могутності. У демократичних суспільствах функції держави завжди урівноважуються діяльністю інститутів громадянського суспільства, оскільки політична могутність партій, громадських організацій, груп тиску, приватного сектору тощо виконує важливу суспільну функцію – обмежує політичну могутність держави та тих політичних сил, що мають владу. В Україні ж політичні партії, приватний бізнес підпорядковані державі, свідченням чого є не впливовість і нерозвиненість української партійної системи та присутність великого бізнесу в стінах Верховної Ради з метою забезпечити свої економічні інтереси і застрахуватися від чийогось "підкупання". Недержавні громадські організації не мають стійкої фінансової основи, щоб розвивати свою діяльність.

За умов відсутності незалежних від держави носіїв політичної могутності (альтернативної) відбувається злиття держави і суспільства, що закріплюється відповідним типом тоталітарного політичного режиму.

Отже, зрушення в Україні можуть відбутися, якщо люди усвідомлять свою причетність у вирішенні власних проблем з одного боку, а з іншого, відновлюватимуть свої традиції і культуру, оскільки саме вони є основним "будівельним матеріалом" розвитку громад як довготривалих і стійких об'єднань громадян, що вирізняє їх з-поміж інших інституцій громадянського суспільства.

Сьогодні місцеві громади в Україні нерозвинені внаслідок несприятливих історичних умов, вони неспроможні впливати на владу. Окрім того, можна навести конкретні причини слабкості громадської ініціативи локальних об'єднань громадян:

- нерозвиненість місцевих громад, зумовлена неконсолідованістю громадян на низовому рівні (село-район-місто);
- відстороненість територіальних (місцевих) громад від економічних, політичних та інформаційних ресурсів;

- законодавча неврегульованість та узалежнення від чиновницького апарату.

Поза тим варто зазначити проблему відсутності лідерів, тобто ініціативних громадян, які готові “кидати виклик долі”. Фахівці з розвитку громад відзначають важливість людських взаємовідносин у процесі функціонування громади [4, с.4]. У локальних спільнотах завжди є людський потенціал, що ґрунтується на людських взаємовідносинах, який утворює “ядро” громади. Проте не завжди він розкривається. На думку канадської дослідниці Джуді Бопп, лідер у такій громаді повинен об’єднати людей “різних полюсів” для того, щоб вирішити будь-яку проблему. Він повинен сформувати сприятливе підґрунття, в якому всі ідеї та різноліка інформація поєднувалися б і витворювали у ході дискусій нове рішення. Лідер у розвиненій громаді стає ніби “центром”, однак важливим є комунікаційне забезпечення його діяльності, тобто повна поінформованість. Найважливіше його завдання – синтезувати весь процес відносин у громаді, розвивати його, а не конкретизувати в якихось жорстких рамках. Такий тип лідерства Р. Хайфельдс назвав адаптованим лідерством [4, с.4].

Із відновленням діяльності місцевих громад в Україні можливе утворення альтернативної політичної могутності (міці), яка б змогла впливати на діяльність влади, зокрема на місцевому рівні, а згодом – і на центральному. Однак це тривалий поступальний процес розвитку громад. За умов функціонування повноцінної територіальної громади існує повна взаємозалежність місцевої влади від потреб і запитів громадян, які її обирають або з нею співпрацюють. Ця взаємозалежність простежується на рівні прийняття рішень локального характеру. За наявності адаптованого лідерства рішення “визріває” в результаті посиленого комунікативного обміну в громаді. Суб’єктом прийняття цього рішення є не конкретна особа (керівник), а всі члени громади, що беруть участь у цьому комунікативному обміні, адаптовані лідери, які складають “ядро” громади, є виразниками чи носіями конкретного вибору (рішення) громади. Таким чином, створюється відповідне “тло” вже “зріючого” рішення. Офіційні представники в особі місцевої влади змушені зважати на це “тло”, ухвалюючи ті рішення, які відповідають інтересам громади, чим зберігається рівновага взаємовпливів двох сторін. Її обґрунтовують певні мотивації. По-перше, влада представляє інтереси громадян. Якщо вона ігноруватиме потреби громадян, то буде замінена тими ж громадянами на таку, яка зважатиме на їхні запити (“тло”). По-друге, відбувається двосторонній обмін запитів і потреб держави й суспільства. У разі його призупинення, автоматично виникатиме конфлікт громадян із владою, оскільки створюється загроза у посяганні на конституційні права громадян, а значить – на демократичні засади суспільства. По-третє, прийняття владних рішень на локальному рівні, що має демократичну процедуру відкритості, змінює партійно-політичну кон’юнктуру на вищих шаблях політичної влади, з тої причини, що згуртовані спільноти є вагомим консолідованою політичною силою, а також потенційним організованим електоратом для політиків і партій.

Отже, подальший розвиток людських взаємовідносин на місцевому (локальному) рівні виступатиме консолідуючим чинником українського суспільства. Саме на рівні місцевих територіальних спільнот – громад – містяться величезні ресурси українського національного відродження і державотворення.

1. Основи політичної науки: Курс лекцій за ред. Б. Кухти. Ч.2: Політичні процеси, системи та інститути /Кухта Б., А.Романюк, Л.Старецька та ін. – Львів: Кальварія, 1997. – 336 с.
2. Наведемо хоча б такий приклад: із більш як 30 тис. діючих нормативних актів усього лише 4,6% становлять закони, причому лише п'ять з них – закони прямої дії (за даними Інституту законодавства Верховної Ради України). Реально країна живе не у відповідності з Конституцією та законами (як засобів регулятивно-регламентаційного характеру для стабільних суспільств), а потрапила у досить ускладнене державною бюрократичною машиною переплетіння відомчих нормативних актів та інструкцій, термін дії яких не є обмеженим хоча б тим самим перехідним періодом. Див.: *Валерій Денисенко*. Маргінальність соціально-блукаючого суспільства – це вияв глобалізаційних процесів чи недолугість наших сірих реформ?// *Громадські ініціативи*. – 2000. – №2. – С.15.
3. *Джуді Бопп, Майкл Бопп*. Перетворення світу. – Чотири світи (переклад за канадським виданням). – 1999. – 86с.
4. *Джуді Бопп*: Україна має щось особливе// *Громадські ініціативи*. – №2. – 2000. – С. 4.

THE PRINCIPLES OF “AUTHORITY-COMMUNITY” COOPERATION AS AN INDICATOR OF DEMOCRATIC DECISION MAKING PROCESS

Olexandr Lavrynovych

*Ivan Franko National University of Lviv
vul. Universitetska, Lviv 79000, Ukraine newspaper “Kamenjar”,
editor of the first category, tel: 96 45 04, e-mail: wik9@ukr.net*

The author analyses the problem of the mutual impact of state power and civil society structures, especially that of the communities. The main accent is placed on balancing the influence of the State in the social sphere through local territorial communities.

Key words: community, political decision, political might, transformation, leadership, power, management.

*Стаття надійшла до редколегії 20.03.2002,
прийнята до друку 10.10.2002*